

Nastavnik : doc. dr Radoje Golović

VI nedjelja predavanja: FILOSOFSKI POGLEDI N.J. DANILEVSKOG

Filosofska misao N.J. Danilevskog (1822-1885) mogla bi se u biti odrediti kao neoslovenofilstvo i panskavizam. Sem filosofskih interesovanja Danilevski se bavio kulturologijom i istraživanjem prirode. Njegovo najznačajnije djelo predstavlja knjiga "Rusija i Evropa" objavljena 1871.g. u kojoj je formulisao njegovu čuvenu teoriju kulturno istorijskih tipova koja je imala veliku rezonanciju u ondašnjoj filosofskoj i svekolikoj intelektualnoj javnosti Rusije i koja i danas nakon 150 g. od njenog izlaska iz štampe, nije nimalo izgubila na značaju i aktualnosti. Ona je izazvala čitav spektar najrazličitijih komentara, počev od opširnog kritičkog odgovora V.S. Solovjova i Mihajlovskog pa sve do njenog proglašenja za katehizis slovenofilstva i prvu i jedinu sistematsku ekspoziciju panskavizma. Prije nego što predemo na esplikaciju pojma "kulturno-istorijskog tipa," pojma kojeg je on prvi uveo u filozofiju istorije, uzgred ćemo nešto reći i o opštim metafizičkim prepostavkama njegove istorijske koncepcije.

Ontološke predstave Danilevskog počivaju na stavu da je harmoniju čitave bivstvovne zgrade svijeta (Vaseljene), koja se očituje u njegovoj ljepoti, nemoguće zamisliti bez dopuštanja ideje sveopšte teleoklinosti ili svršishidnosti, ovapločene u uzajamnoj saglasnosti i simfoniji svekolikog bivstvujućeg. U osnovi te vaseljenske svršishodnosti svega postojećeg nalazi se ljudskom umu nedokučiva, božanska svršishodnost koja se projavljuje kako u funkcionalanju svakog organizma tako i u prilagođavanju biljaka i životinja na okolnu sredinu i u opštoj usmjerenošt životnih procesa na Zemlji. Sve što jeste, sva bića, smatrao je Danilevski, razvijaju se po jednom jedinstvenom zakonu, zakonu rađanja, procvata i venjenja (propadanja). Svaki entitet bez obzira na nivo njegove složenosti i savršenstva je zatvoren svijet koji živi i umire u zavisnosti od utroška njegovih unutrašnjih snaga i mogućnosti. Kao rezultat iscrpljivanja unutrašnjih potencijala dolazi do smjene progresivnih formi u retrogradne koje vremenom degradiraju. Po Danilevskom ovo je glavni razlog zbog čega dolazi do izumiranja određenih biljnih i životinjskih vrsta. Kao što u biljnom i životinjskom svijetu postoji mnoštvo različitih formi koje imaju svoje mjesto u vremenu i prostoru tako i na istorijskom planu postoji smjenjivanje i koegzistiranje, samoniklih i aksiološki ekvivalentnih, malih i velikih kultura. Neke od njih su prvenstveno religiozne poput kultura Starog Istoka, druge su pak orijentisane na stvaranje umjetničkih vrijednosti kao npr. Grčka kultura, treće su nastale iz težnje za izgradnjom pravnih institucija i njihovim poštovanjem kao što je to bio slučaj sa kulturom Rima i tome slično. U osnovi svih kultura kao njihov energetski centar, nalazi se nacionalni princip kada da se razvija zahvaljujući darovanoj mu božanskoj energiji. Skup plemena, koja osjećaju unutrašnje jedinstvo, žive na određenoj kompaktnoj teritoriji i koja govore zajedničkim jezikom mogu se

razviti u kulturno istorijski tip, tj. u specifičnu kulturu sa unikalnim umjetničkim, religioznim i socijalno- ekonomskim osobenostima.U svom životnom ciklusu kulturno- istorijski tip prolazi kroz tri stadijuma:1. stadijum prvobitnog formiranja, kojeg karakteriše konstituisanje državnosti i zaštita od spoljašnje opasnosti, 2. stadijum predstavlja stadijum najvišeg procvata praćenog pojavom umjetnosti, nauke, religije i konačno 3. stadijum predstavlja stadijum postepenog izobličavanja i degradacije u “etnografski material” zbog slabljenja konstitutivnih principa i što se manifestuje gubitkom političke nezavisnosti i kulturne samobitnosti i autentičnosti.U hronološkom redosledu Danilevski izdvaja 11 “samobitnih civilizacija”: egipatsku, kinesku, asirsko-vavilonsko- feničansku, indijsku, iransku, haldejsku ili starojevrejsku, grčku, rimsku, novojevrejsku ili arapsku i romansko -germansku ili evropsku.Uz malu ogradu u svjetsku civilizaciju on ubraja meksičku i peruansku kulturu koje su uplivom spoljašnjih sila uništene prije nego su se i definitivno formirale. Poslednji, evropski kulturno- istorijski tip sredinom XIX vijeka po Danilevskom doživljava slabljenje i dekadenciju i mora biti zamijenjen istočnoslovenskim kulturno- istorijskim tipom sa Rusijom na čelu.Kulturno -istorijski tipovi se dijele na “usamljene i nasledne.” Prvi ostaju neplodni za druge lokalne civilizacije dok drugi djeluju jedni na druge.Naslednost kulturno- istorijskih tipova ispoljava se na tri načina: “presadivanje”, “kalemljenje”, “popravke.” “Presadivanje” predstavlja nasilno prenošenje specifičnosti jedne civilizacije na drugu.Kolonizacija predstavlja najprostiji način takve transformacije.Pri tom se tradicionalni kulturno- istorijski tip uništava.Za razliku od “presadivanja”, “kalemljenje” predstavlja suptilniju promjenu lokalne civilizacije pri kojem ova poslednja usvaja vrijednosti koje joj nijesu svojstvene.Primjer takvog kalemljenje ruske kulture posredstvom evropske civilizacije predstavljaju reforme Petra Velikog. Rezultat je bio negativan budući da s jedne strane nije došlo do odgovarajućeg napretka u razvoju samobitne ruske kulture a s druge strane uticaji tuđe civilizacije nijesu uspjeli da dublje prodrnu u tkivo ruskog društva.I konačno, “popravka” predstavlja “najkorisniji i najplodotvorniji” način djelovanja jednog kulturno- istorijskog tipa na drugi. On podrazumijeva da razvijenija civilizacija djeluje na novonastajuću ali da taj uticaj ne narušava njenu autohtonost i samobitnost. Ovaj zaključak Danilevskog ne implicira priznanje pravolinijskog progresa civilizacijskog razvoja planete.On upravo obrnuto, predstavlja apologiju prava svakog naroda na istorijsko stvaralaštvo. Danilevski nije ignorisao jedinstvo čovječanstva već je samo htio da naglasi samobitnost naroda, da svako od njih ima svoje “lice”, svoju istoriju, svoju tradiciju i svoju kulturu. Taj njegov kulturni policentrizam i danas, u uslovima globalističke destrukcije nacionalnih kultura predstavlja spasonosnu civilizacijsku alternativu. Naročita ulogu u istoriji čovječanstva pripada po Danilevskom, slovenskom kulturno-istorijskom tipu pozvanom da se u pozitivnom smislu suprotstavi evropskoj civilizaciji. Propast Evrope međutim ne dotiče Rusiju i slovenske narode jer oni na unutrašnji i supstancialni način ne pripadaju Evropi.Dokaz za to je što i sama Evropa ne smatra Rusiju “svojom” i okreće se od nje sa prezicom. Danilevski je tvrdio da će istočnoslovenska civilizacija biti u stanju da razvije novi, jedanaesti kulturno istorijski tip koji će razviti ekonomiju ne na uštrb religioznih,umjetničkih i moralnih vrijednosti i samim tim postaće “četverostruki” kulturno- istorijski tip za razliku od prethodnih koji su bili jednostruki sa

izuzetkom "dvostrukе Evrope" koja je dostigla vrhunac u ekonomskom i umjetničko- estetskom razvoju.Da bi bila dostoјna te istorijske misije Rusije mora postaviti sebi za cilj ujedinjenje slovenskih naroda i njihov procvat. Rusi i drugi slovenski narodi nose u sebi kvasac novog tipa civilizacije koji nema ničeg zajedničkog sa germansko -romanskim civilizacijom Evrope.Ta nova civilizacija počeće sa procvatom nakon osvajanja Konstantinopolja i kada taj grad postane prestonica slovenske imperije koju će Rusija oslobođiti i ujediniti.Zbog toga ideja slovenstva treba da bude posle ideje Boga, najveći ideal svakog slovena, ideal koji je "veći od slobode, nauke, prosvetiteljstva, veći od svakog zemaljskog dobra, jer nijedan od njih nemoguće je postići bez njenog ostvarenja." Ova konstatacija Danilevskog predstavlja kvintesenčiju onog što će kasnije u literaturu biti nazvano idejom panslavizma i čiju političku formulaciju susrećemo po prvi put kod K. Aksakova.

Po Danilevskom, greška ranih slovenofila je bila u tome što su oni pridali apsolutnu vrijednost ruskim tj.slovenskim principima.Oni su takođe pali u zabludu kao i zapadnjaci koji su identifikovali evropsku civilizaciju sa svjetskom civilizacijom.Nema, niti mogu postojati vrijednosti koji bi bile „sveopšte“ i univerzalno važeće za svekoliko čovječanstvo.Danilevski je kategoričan.Čovječanstvo može biti zamislivo, izrazivo i realno samo u obliku konkretnih „istorijsko- kulturnih“ tipova koji su toliko različiti i samobitni da ih je nemoguće uporediti.Besmislen je takođe i svaki pokušaj da se neki od tih tipova proglaši univerzalnim i svevažećim.Danilevski raskida sa linearnim i univerzalističkim poimanjem istorije.Za njega ne postoji pojam jedinstvenog čovječanstva.Po njemu postoje više paralelnih istorijskih tokova čiji su nosioci kulturno istorijski tipovi koji se bitno razlikuju jedan od drugog.Čovječanstvo nije kao kod ranih slovenofila nosilac istorijskog procesa.Ono je rodni pojam a kulturno-istorijski tipovi vrsni pojmovi.Danilevski takođe i pojam organizma upotrebljava u značenju različitom od onog kojeg susrećemo kod starih slovenofila.Kod njega on ima prevashodno i prioritetno biološko značenje dok ga njegovi prethodnici upotrebljavaju u duhovnom značenju.

Sagledavajući i analizirajući djelo Danilevskog i rezimirajući značaj njegove teorije kulturno-istorijskih tipova iz savremene perspektive, može se s pravom istaći da je on utemeljivač jednog snažnog pravca u svjetskoj filozofiji istorije koji bi se mogao nazvati koncepcijom lokalnih civilizacija.Mnogi uvidi i zaključci do kojih su došli mnogo kasnije O.Špengler i A.Tojnbi implicitno ili eksplicitno su izloženi u njegovom glavnom spisu „Rusija i Evropa“ što je samo još jedna velika potvrda o dubini, originalnosti i relevanciji istoriosofskih promišljanja ovog velikog ruskog mislioca.Njegovo protivljenje nasilnim pokušajima nametanja tuđih tradicija, načina života, kulture i religije bilo kom narodu, koja je često činila Evropa, prva je i hvale vrijedna kritika zabludjelog evropocentrizma koji svojom voljom za moći želi da potčini i uništi druge i različite neevropske kulture.Pretenzije Zapada da zaštite opštečovječanske vrijednosti i da ih eksportuju nedemokratskim i neobrazovanim narodima, težnje da ih "demokratizuju" i „civilizuju“ po svaku cijenu, pa čak i uz pomoć nato bombardera, sve su to opasni simtomi novog demokratskog totalitarizma koji prijeti da satre sa lica zemlje ono do čega je Danilevskom bilo najviše stalo - mnoštvo i raznolikost planetarnih nacionalnih kultura.